

kiden ahır olarak kullanılan bodrum katı mevcuttur. İki katlı revaklı avluda revaklar beşik tonoz, odalar ise aynalı tonozludur. Batı yönünde ikinci avlulu bölümle bunun da güneyinde üçüncü avlulu bölüm yer almıştır. Yapıdaki kemerler yuvarlak ve tuğladan, pâyeler kesme taştan kare kesitlidir. Pencereler dikdörtgen, kapılar ise yuvarlak kemerli açıklıklıdır. Yapı bugün çarşı olarak kullanılmaktadır. Caminin kuzeyinde dış avlu duvarına bitişik olarak yer alan bir yapı daha vardır. Mühâne olarak tanınan bu yapı, önde açık avlu ile arkada aynalı tonoz örtülü kapalı bir mekân oluşmaktadır. Tonozlu mekân önündeki avlu dışında yandan yuvarlak kemerli bir kapı ve üç yuvarlak kemerli pencere ile de caminin dış avlusuna açılmaktadır.

Lâleli Camii ve Külliyesi batıdan gelen barok üslûbunun hâkimiyetinde kendinden önce yapılan Nuruosmaniye Camii'nin aksine klasik Türk mimarisinden bazı esasların ve izlerin yaşatıldığı bir eser olarak Türk sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sultan III. Mustafa'nın Vakfıyesi, VGMA, nr. 642; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 23-24; Doğan Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1954, s. 30-31, 107-108; Ekrem Hakkı Ayverdi, *19. Asırda İstanbul Harihâsı*, İstanbul 1958, Pafta C4; Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 65; Metin Sözen v.dğr., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 285-286; Ayda Arel, *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul 1975, s. 69-72; A. Süheyl Ünver, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler", *Atatürk Konferansları V: 1971-1972*, Ankara 1975, s. 246-247; Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mîmârisi*, Ankara 1978, s. 138-139; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mîmârisi*, İstanbul 1986, s. 395-398; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, New York 1987, s. 388-391; Nusret Çam, *Osmanlı Güneş Saatleri*, Ankara 1990, s. 93-95; Hakkı Önkal, *Saatleri Handedan Türbeleri*, Ankara 1992, s. 220-224; Filiz Özer, "III. Mustafa Devri'nin Mimari Üslubu", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler*, Ankara 1995, III, 59-68; Ömer Faruk Şerifoğlu, *Su Güzeli: İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1995, s. 70-71; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 164-165; Gülsün Tanyeli, "18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Yapım Süreci: Laleli Külliyesi Örneği", *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri* (haz. Banu Mahir), İstanbul 2000, s. 317-326; a.mlf., "Laleli Külliyesi", *DBİst.A.*, V, 190-193; Aras Neftçi, *Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci* (doktora tezi, 2002), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

LÂLELİ KÜTÜPHANESİ

Sultan III. Mustafa'nın
İstanbul'un Lâleli semtindeki
külliye içinde bulunan
medresesinde kurduğu kütüphane.

27 Muharrem 1174'te (8 Eylül 1760) inşasına başlanan cami, medrese, imaret ve şadırvan 2 Ramazan 1177'de (5 Mart 1764) tamamlanarak padişahın da katıldığı bir merasimle açılmıştır. III. Mustafa'nın vakfiyesinde (VGMA, Kasa nr. 187) Lâleli Medresesi Kütüphanesi personeliyle ilgili herhangi bir kayıt yoktur. İstanbul kütüphanelerine dair listelerde kütüphanenin kurucusu III. Mustafa veya III. Selim gösterilmekte, kuruluş tarihi olarak da 1217 (1802-1803) yılı verilmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi'nin Lâleli bölümünde yer alan kitapların çoğunun III. Mustafa'nın vakır mührünü taşıdığı dikkate alınarak (Dener, s. 43) bu kütüphanenin kurucusunun III. Mustafa olduğu söylenebilir de aynı padişahın Bostancılar Ocağı'ndaki kütüphanesinin 1247'de (1831-32), uzun zamandan beri istifade edilemediğinden II. Mahmud'un emriyle Lâleli Medresesi Kütüphanesi'ne nakledilmiş olması sebebiyle (VGMA, Defter, nr. 642, s. 103-145) sadece vakır mühründen hareketle bu görüşü desteklemek zorlaşır. Çünkü halen Lâleli koleksiyonunda bulunan kitapların hangilerinin Lâleli Medresesi'nden, hangilerinin Bostancılar Ocağı Kütüphanesi'nden geldiğini belirlemek güçtür. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki, "Lâleli Câmi-i şerifi ci-varında kâin medresesi derûnunda olan kütübhâne-i münîfesinde fi'l-asıl mevzû olan kütüb-i şerife tam kütüphane tertibi olmayıp nâkis olduğuna ..." ifadeli bir belge (VGMA, Defter, nr. 642, s. 145), III. Mustafa'nın Lâleli Medresesi'nde bir kütüphane kurduğunu açıkça belirtmektedir.

Kütüphanede mevcut koleksiyon, daha sonraları III. Selim'in yaptığı vakıflarla zenginleştirilip personel tayin edilerek düzenli bir hale getirildiğinden bazı araştırmacılar bu kütüphaneyi III. Selim'e nisbet etmişlerdir (Dener, s. 43; Emsem, IX/1-2 [1960], s. 24). III. Selim medrese arsasına yeni bir kütüphane binası yaptırmış ve bu bina için de kütüphane personeli görevlendirmiştir. Bu vakfın hazine defterine göre yeni yapılan kütüphanede üç hâfız-ı kütüb, iki müstahfız, bir ferrâş ve bir mücellit bulunmaktaydı. III. Selim babasının medrese içindeki kütüphanesine de üç

hâfız-ı kütüb, üç müstahfız ve bir mücellit tayin etmiştir (VGMA, nr. 93, *Lâleli Sultan Mustafa Hazine Defteri*, s. 125-127).

Lâleli Medresesi 1911'deki büyük Akaray yangınında yanarak geriye dört duvar kalmışsa da (Kütükoğlu, s. 165) 11 Temmuz 1327 (24 Temmuz 1911) tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre medrese içindeki kütüphanenin kitapları yangından kurtulmuştur (BA, ME, KTV, Dosya nr. 8, belge nr. 23). 1914 yılında Sultanselim'de kurulan kütüphaneye, 1918'de de Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilip halen burada bulunan Lâleli Kütüphanesi'nde 3777 yazma eser mevcuttur. Kütüphanenin yazma fihristleri yanında (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3792; Yazma Bağışlar, nr. 2732) *Defter-i Kütübhâne-i Lâleli* adıyla matbu bir katalogu da vardır (Der-sâadet 1311).

BİBLİYOGRAFYA :

Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), II/A, s. 63-64; Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1957, s. 43; Günay Kut - Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakır Mührleri*, Ankara 1984, s. 37-38; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 102-103, 119; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 164-165; O. Rescher, "Über Arabische manuscrite der Lâleli-mosche", *MO*, sy. 7 (1913), s. 97-136; Şemim Emsem, "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphanelerinin Tarihçesi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, IX/1-2, Ankara 1960, s. 24.

İSMAİL E. ERÜNSAL

LÂLEZÂRÎ

(لاه زاری)

(ö. 1204/1789)

Osmanlı âlimi, kadı.

Mehmed Tâhir Lâlezârî *ed-Dürretü'z-zâhire* adlı risâlesinde İstanbul'da doğup büyüdüğünü kaydetmekte ve İstanbulî nisbesini kullanmaktadır (vr. 82^b). Babası, Tefsirî Şeyh Ahmed Efendizâde Lâlezârî Mehmed Efendi'dir. Lâlezârî sonraları Kadı Mehmed diye şöhret bulmuştur. Nisbesini, Bursalı Mehmed Tâhir'e göre, muhtemelen İstanbul'da oturduğu Fâtih Camii yakınlarındaki Lâlezar semtinden, M. Münir Aktepe'ye göre ise III. Ahmed'in çiçekbaşı olan babası Lâlezârî Mehmed Efendi'den almıştır. Hüseyin Ayvansarayî, dedesi tarafından tamir edilen mescide babasına nisbetle Lâlezârî Mescidi adının verildiğini kaydetmekte ve Lâlezârî adında bir mahallenin bulunmadığını bildirmektedir (*Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 190). Lâ-

lezârî, tahsilini İstanbul'daki çeşitli medreselerde tamamladıktan sonra ilmiye sınıfına intisap ederek müderris oldu ve 1786-1787'de Eyüp kadılığında bulundu. Bu görevden ayrılınca Rumelihisarı'ndaki evinde oturdu ve 30 Muharrem 1204'te (20 Ekim 1789) vefat etti. Lâlezârî şerh ve risâlelerinin çoğunu kelâm ve tasavvuf konularında yazmıştır. Eserlerinde Gazzâlî, Abdülkâdir-i Geylânî, Fahreddin er-Râzî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Sadrüş-şerîa Ubeydullah b. Mes'ûd gibi şahsiyetlere atıfta bulunmuş, kelâmla tasavvufun sentezini yapmaya çalışmıştır.

Eserleri. Lâlezârî'nin tesbit edilebilen eserlerinin çoğu risâle hacminde olup bunlar Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Hafid Efendi, nr. 124, 130) *Mecmûa esrârî'l-cevâhiri'r-rûhâniyye fî ma'la'î envârî'z-zevâhiri'r-reyhanîyye*'de toplanmıştır. 1. *ed-Dürretü'l-beyzâ'*. İbn Berrecân'ın, Allah'ın yeri ve gökleri altı günde yarattıktan sonra arşa istivâ ettiğini bildiren âyet (el-A'râf 7/54) hakkındaki görüşlerinin şerhidir (nr. 124/1, 130/1). 2. *el-Yâkûtetü'l-ḥaḍrâ'*. Birgivi'nin nefiy ve ispat yönüyle kelime-i tevhidi ele alan görüşlerinin şerhidir (nr. 124/2, 130/2). 3. *el-Yâkûtetü'l-ḥamrâ'*. Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'ından Fâtîha sûresinin 5. âyetinin tefsirini şerhetmektedir (nr. 124/3, 130/3). 4. *el-Cevâhirü'z-zâhire*. Gazzâlî'nin, "Leyse fi'l-imkân ebda' mimma kân" sözüne dair bir ta'likdir (nr. 124/6). 5. *Risâle fî ef'aliyyeti resûli'l-beşer 'alâ resûli'l-melâ'ike*. Necmeddin en-Nesefî'nin *el-Aḳâ'id*'inin sonunda yer alan ve insanlarla melekleri fazilet yönünden karşılaştıran bölümün şerhidir (nr. 124/10). 6. *el-Mizânü'l-mukîm fî ma'rifeti'l-kıstâsi'l-mustakîm (el-Mizânü'l-kavîm)*. Gazzâlî'nin *el-Kıstâsü'l-mustakîm* adlı eserinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1758, müellif hattı). 7. *el-Cevâhirü'l-kalemiyye fî tasfîri esrârî'n-Nûniyyeti'l-kelâmiyye*. Hızır Bey'in *el-Kaşîdetü'n-Nûniyye*'sinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1214, Hafid Efendi, nr. 142, Reşid Efendi, nr. 141; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 648). 8. *ez-Zümürüdetü'l-ḥaḍrâ'*. Abdülkâdir-i Geylânî'nin salavât-i şerife hakkındaki görüşlerinin şerhidir (nr. 124/4). 9. *et-Tibrü'l-aḥmer fî kelâmi's-Şeyhi'l-Ekber*. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin varlıkları üç merteye halinde inceleyen devâir nazariyesinin şerhidir (nr. 124/5). 10. *el-Kevkebü'd-dürri fî şerhi salâti'l-Meşîş*. Abdüsselâm b. Meşîş'e ait evradın şerhidir

(nr. 124/7). 11. *ed-Dürretü'z-zâhire*. Şâzelî'nin *el-Hizbül-kebir* adlı eserinin şerhidir (nr. 124/8). 12. *Ta'likât 'alâ mevâzi'a mine'l-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*. *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*'nin "er-Risâletü'l-beşeriyye" adlı bölümünde yer alan "yâ" harfinin esrarına dair görüşlerin şerhidir (nr. 124/9). 13. *Risâle fî def'i i'tirâzı Râgıb Mehmed Bâşâ fî ḥaḳḳi'l-Fuşûş li's-Şeyh Ekber* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3771/2). Râgıb Mehmed Paşa, *Sefîne*'sinde kendisinden nakilde bulunduğu Hasan b. Abdürrezzak el-Lâhicî'nin görüşlerine itiraz ederek Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fuşûşü'l-ḥikem*'i ile *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*'sinde ilham ve Fırvun'un imanı konularında çelişkiler bulunduğunu ileri sürmüştü. Lâlezârî, bu risâle-sinde Lâhicî'yi savunup Râgıb Paşa'nın görüşlerine karşı çıkmıştır. Râgıb Paşa'ya göre İbnü'l-Arabî *Fuşûşü'l-ḥikem*'de ilhamını Resûlullah'tan aldığını kaydederken *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*'de doğrudan Allah'tan aldığını iddia etmektedir. *Fuşûş*'ta Fırvun'un iman ettiğini söylediği halde *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*'de küfrüne hükmetmektedir. Lâlezârî'nin bunlardan başka *Mecmû'atü's-salavât* adlı bir risâlesiyle (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1392) Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye dair Arapça bir şiiri bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 124, vr. 38*).

BİBLİYOGRAFYA :

Lâlezârî, *ed-Dürretü'z-zâhire*, Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 124/8, vr. 82*; a.mlf., *el-Mizânü'l-mukîm fî ma'rifeti'l-kıstâsi'l-mustakîm*, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1758, vr. 2*; a.mlf., *Mecmû'atü esrârî'l-cevâhiri'r-rûhâniyye*, Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 124, vr. 38*; a.mlf., *el-Kevkebü'd-dürri*, Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 124, vr. 181*; Râgıb Mehmed Paşa, *Sefînetü'r-Râgıb ve defînetü'l-meḥâlib*, Bulak 1255, s. 80; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmî'*, I, 190; *Sicill-i Osmânî*, III, 243; *Osmanlı Müellifleri*, I, 349-350; *İzâhu'l-meknûn*, I, 378; M. Münir Aktepe, "Mehmet Tâhir", *İA*, VII, 612; "Lâlezârî, Şaykh Mehmed Tâhir", *Eİ²* (İng.), V, 644.

İLYAS ÇELEBİ

LÂ'LİZÂDE ABDÜLBÂKÎ

(علی زاده عبدالباقی)

(ö. 1159/1746)

Bayramî-Melâmî tarikatına mensup sûfî.

İstanbul'da doğdu. Önemli eseri *Sergüzeşt*'i yazdığı 1156'da (1743) altmış altı yaşında olduğunu söylediğine göre 1090 (1679) yılında doğmuş olmalıdır. Ba-

bası La'î Mehmed Efendi, Bayramî-Melâmîleri'nden *Meşnevî* şârihi Reîsülkütâb Sarı Abdullah Efendi'nin kız kardeşi-nin oğludur. Dayısı, Sarı Abdullah Efendi vasiyatıyla Bayramî-Melâmîleri'yle temas kurup dönemin kutbu Seyyid Hâşim Efendi'den feyiz alan La'î Mehmed Efendi medrese tahsilini tamamlayıp Mekke ve İstanbul kadılıklarına kadar yükselmiş, İstanbul kadısı iken Magosa'ya sürgüne gönderilmiş ve orada vefat etmiştir (1119/1707).

La'îzâde Abdülbâkî Efendi dinî ve tasavvufî ilimleri "âlim-i rabbânî, âmil-i hak-kânî" ve "mürşidim" diye tanımladığı babasından öğrendi. Ondan *Meşnevî*'yi, İbnü'l-Fârîz divanını, Dâvûd-i Kayserî'nin *Fuşûşü'l-ḥikem* şerhini daha küçük yaşlarda iken okudu. Riyâziye ve felsefe ile meşgul oldu. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra müderris olarak görev yapmaya başladı. 1117 Ramazanında (Ocak 1706) Habyar mahallesindeki Kâtib Mustafa Efendi Medresesi müderrisliğinden azledildiği bilindiğine göre (Şeyhî, s. 628) onun bu tarihten birkaç yıl önce müderrisliğe başladığı söylenebilir.

Babası Mekke'de kadî iken tanışıkları Nakşibendî şeyhi Murad Buhârî'ye şeyhin İstanbul'a geldiği 1120 (1708) yılından sonra intisap eden La'îzâde, bu dönemde III. Ahmed'in kızı ile nişanlanıp damat unvanını alan Ali Paşa'nın (Sadrazam / Damad / Şehid Ali Paşa) muallimi oldu (Müstakimzâde, vr. 74*). 1123'te (1711) Tevkîf Câfer Çelebi Medresesi müderrisi iken Hoca Hayreddin Medresesi'ne nakledildi. Sadrazam Damad Ali Paşa'nın maiyetinde Mora seferine katılan La'îzâde (1126/1714) sefer dönüşü Şeyhülislâm Zeke-riyyâ Efendi Medresesi müderrisi oldu. Avusturya seferinde Damad Ali Paşa'nın Petro Varadin Savaşı'nda şehid düşmesinin (1128/1716) ardından kâhinlik yaptığı suçlamasıyla tutuklanıp Belgrad Kalesi'ne hapsedildi (Râşid, II, vr. 166*). Ali Paşa'nın daha önce çıkardığı ferman gereği 1128 Ramazanında (Eylül 1716) göreve başlamak üzere Kudüs kadılığına tayin edilmiş olduğu halde azledilip Limni'ye sürgüne gönderildi (a.g.e., II, vr. 167*). Devlet nezdinde büyük itibarı olan şeyhi Murad Buhârî, onun affedilip Bursa'ya kendi yanına gönderilmesi ricasında bulunduysa da kendisi bu sırada İstanbul'a davet edildiğinden serbest bırakılması gecikti. On sekiz ay Limni'de sürgünde kaldıktan sonra İstanbul'a döndüğünde şeyhinin vefat etmiş olduğunu (1132/